

Вера Радева, докторант

Институт за литература – Българска академия на науките

ПРЕСТЪПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ В „ГРЯХ“ НА ГЕОРГИ РАЙЧЕВ

Резюме. Изследването предлага прочит на повестта „Грях“ на Георги Райчев през библейската перспектива. Интересува ни и мотивът за лудостта като истинска болест или удобна роля, като текстът търси примери за такъв тип персонажи в българската и световната литература. Работи се и с класическата криминалистика за обяснение на физическите характеристики на потенциалните престъпници. Припомня се и една от основните опозиции в съвременната българска литература – селото и градът, като два противоположни образеца на живот, култура, добродетели и цивилизация.

Ключови думи: Георги Райчев, престъпление, лудост, село, град, българска литература след Освобождението

Целта на настоящото изследване е да прочетем отново повестта „Грях“ от Георги Райчев (1882–1947), като се спираме най-вече върху интересуващите ни вечни мотиви за доброто и злото, братоубийството, греха и престъплението, наказанието и прошката, лудостта и рецепцията ѝ в националната и световна литератури и култури. Тези мотиви четем очаквано първо през християнската култура като цяло, но и през криминалистиката. Като цитираме и критическата рецепция за Райчевата творба, се опитваме вече на свой ред да дадем и свое усещане и обяснение за тези мотиви и теми, както сме ги прочели и открито или още след първата си среща с писателя.

Но първо ще започнем работата си с едно (само)признание от писателя. Думите му са важни не само като обяснение за жизнения и творчески път, но и за текста, който разглеждаме, като обаче правим веднага уговорката, че в него вече ролите се сменят и той усложнява допълнително понятието за „здраво“ и „болно“ човешко съзнание.

„Аз съм раздвоен и моята душа се гърчи в противоречия: здравият селянин, който живее у мен, отчаяно се съпротивлява срещу болния градски човек, който наскоро се пресели в душата ми“, е споделял Райчев¹. Той също така признава и колко трудно диша градския въздух и с какво нежелание пътува обратно към големия град.

---

¹ САПАРЕВ, О. Българската диaboлична фантастика. – В: *Игра на сенките. Българската диaboлична фантастика*. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1983, с. 17.

Като преход са самите книги на Райчев „Любов в полето. Весели разкази“ (1918) и „Разкази“ (1923). Докато в първото томче разкази той подчертава колко земни и близки до земята са селяните, второто цитирано заглавие вече сблъсква читателя с крайните форми на ужаса, присъщи за писателите диаболоисти, които търсят и представят тъмното у всички нас.

Как някои от критиците му оценяват творческия му път и дирения след тези автори самопризнания?

Като цитира думите на Райчев за раздвоението в предговора си към сборника „Игра на сенките“ (1983), **Огнян Сапарев** помества и произведението като повестта „Грях“ сред най-добрите възможни илюстрации на това коментирано от писателя раздвоение на душата и човешкото съзнание.²

Георги Константинов пише за Райчев, че изглежда, той „ще си остане все тъй дирещ, неспокоен дух и всяка негова творба ще носи по една изненада...“³ Той разделя творчеството на писателя в два „дяла“, като коментиранията от нас повест „Грях“ поставя в първия. Според него произведенията от този етап носят „безпокойството от военните години“. Те са като „психоаналитически етюди над една душа, изгубила равновесие, угнетена [...] от някакъв неизясним грях, оплетена в загадъчни двоумения и влечения“. Райчев според него цели да изследва, разгадае „иррационалните динамични сили, които движат душата на неврастеничния следвоенен човек“. Константинов тук вижда Райчев като ученик на Фьодор Достоевски.

Елка Константинова отбелязва, че силата на Райчев „е в пластичното изобразяване на конкретна човешка страст [...] близък му е светът на първичното, на примитивно-стихийното...“⁴ Той търси, изследва и показва сложната човешка психика, за да разбърка и разрови нейните „заплатени и неразрешими противоречия“.⁵ Константинова намира близост в тези търсения с други съвременници на Райчев, сред които Антон Страшимиров и Георги Стаматов.

Като отбелязва селото за място на действието в „Грях“, Константинова подчертава още нещо съществено – че тук Райчев изследва човешката душа, без да се увлича от „външните прояви на бита и не се впуска в детайлни анализи на социалните условия“⁶. Човешката психика Райчев изобразява като сложно единство от интелектуалност, духовност и първични страсти.⁷

---

² Пак там, с. 17.

³ КОНСТАНТИНОВ, Г. Многоликостта на човека. Георги Райчев. - В: РАЙЧЕВ, Г. *Грях*. София: Захарий Стоянов, 2003, с. 407-408.

⁴ КОНСТАНТИНОВА, Е. Оригинален и интересен творец; Георги Райчев. - В: РАЙЧЕВ, Г. *Грях*, Цит. изд., с. 416.

⁵ Пак там, с. 418.

⁶ КОНСТАНТИНОВА, Е. Предговор. – В: РАЙЧЕВ, Г. *Избрани творби*. София: Български писател, 1982, с. 5-24.

⁷ Пак там, с. 17.

След критическите бележки за Райчевия „Грях“ нека прочетем малко повече и за „технологията“ по създаване на произведението – информация, която ни дава Симеон Султанов.⁸ Тя е ценна и в духа на изследването ни, защото „раждането“ на тази творба е в резултат на мъки, страдания, съмнения, на творческо и човешко лутане, което накрая авторът все пак довежда до успешен край. „Грях“ се появява като резултат от 10-годишен труд, като няколко пъти той пишел повестта, но тя постоянно му се изплъзвала. Самокритично Райчев работел по сюжета ѝ, внасял по нещо свое в героите, докато накрая повярвал, че това е неговата история.⁹ Така критично Райчев работел и по други свои творби, като мъчително изживявал, по спомени на съвременниците си, трудната работа по завършването им. За героите от „Грях“ Султанов пише, че тук Райчев проявява убедително своите възможности на писател психолог, заплел персонажите си в сложни отношения. Хората, които той описва, се лутат в душевните си преживявания – от „плахи, едвам доловими трепети“ до „неудържими гибелни чувства“.¹⁰

Борбата у човека между духовно и първично откриваме конкретно и у героите от повестта „Грях“, включен през 1923 година във втория сборник, цитиран по-нагоре в изследването ни.¹¹ Още от самото заглавие у читателя се създават конкретни очаквания – за грях, престъпление пред Бога и морала. Но грехът в текста не е в единствено число, не е само един. Греховете, които намесва авторът, които можем да изброим дори на първи и съвсем повърхностен прочит, са много и трудно сравними по тежест. Сблъскваме се последователно с насилието, извършено от едно все още дете над най-близкия, по-малък и по-слаб от него като непропорционална санкция за неволна грешка; с предателство; прелюбодеяние; изневяра и накрая – братоубийство. Като първото „престъпление“ завърта събитията и води до всички останали, а накрая – до логичния завършек и закъсняло наказание, възмездие.

Стан Попварадинов е на пръв поглед идеалният мъжки персонаж – по-големият и разумен брат, вече женен мъж, учител по професия и син на свещеник. Произхожда от семейство, предполагаемо уважавано в родното село, с професия, която и в града, в който се преселва, трябва да му помогне лесно да намери реализация. Но точно тук Райчев преобръща тези представи, като първо стоварва на героя мъчителен развод, после го запраща обратно на село – като провалил се

---

⁸ СУЛТАНОВ, С. Предговор. – В: РАЙЧЕВ, Г. *Повести и разкази*. Т.1. София: Български писател, 1957, с. 5–30.

⁹ Пак там, с. 22–23.

¹⁰ Пак там, с. 20–21.

¹¹ РАЙЧЕВ, Г. *Разкази*. София: Акация, 1923. Тук се работи по публикацията на „Грях“ от изданието: РАЙЧЕВ, Г. *Повести и разкази*. Т.1. София: Български писател, 1957, с. 168–256.

ученик, изключен от училището на живота, за да му напомня всеки ден общността чрез погледи, приказки и забележки поражението.

Тук трябва да се спрем на една важна за следосвобожденската ни литература, продуктивна опозиция, която е ключова и за поестта „Грях“. Става въпрос, разбира се, за селото и града, с които и започнахме своя текст – но вече не като признание за авторовите лични терзания, а като преработени в творбите му. Защото градът и селото са не само отделни етапи в живота на героя Стан, но и два свята и ценностни модела, коренно различни помежду си.

Градът като сборен пункт на всичко зло и порочно не е оригинален мотив. Това виждане за градското води началото си според Библията още от престъплението и последвалото наказание на Каин. Наказанието му е ясно заявено – завинаги прокуден след страшното и непростимо братоубийство и белязан, така че грехът му да е явен за всеки срещнат („и Каин съгради град и нарече града Енох, по името на сина си“, Бит. 4:17)¹².

Братоубийството е първото убийство в човешката история според Светото писание и вторият голям грях след първородния, извършен от родителите Адам и Ева. Наказанието и за двете е прокуждането – първо от Едем, после от общността и рода. На човеците още от самото начало е зададено ясно предупреждението какво се случва, когато не се подчиняват на Авторитета. Неслучайно се намесва тук мотива за братоубийството, защото двамата братя Попварадинови са своеобразни Каин и Авел, но тук вече и по-младият не е само жертва, а и насилник. Невинни герои в този текст няма.

Темата „село – град“ преминава през творчеството не само на Райчев. Това е и един от постоянно повтарящите се мотиви в следосвобожденската ни литература. Градът, който привлича наивните и неопитните с възможности, развлечения и привиден блясък, след това подобно на „разгалена хубавица“, както го определя Георги П. Стаматов в емблематичния си разказ „Малкият Содом“, ги отблъсква с другото си лице – даващо единствено на хората отчуждение, глад, разпад на семейството, болести и смърт. Тук Стаматов може да се приеме и като Райчевото „после“, „следва“, тъй като при него вече селото (почти) липсва, но персонажите му, нови граждани и столичани, са бивши селяни и провинциалисти. Новият българин, подобно на писателя Райчев, вече се оказва болезнено разкъсан между своето „вчера“ и „днес“.

Общото между „преди“ и „сега“, между живота в селото и в града, за Райчевия Стан е, че той така и не постига никъде нито лично щастие, нито реализация. За него няма щастие никъде – като че това му е отказано предварително и завинаги. Санкция, която да му напомня постоян-

---

¹² БИБЛИЯ. София: Светият Синод, 1992, с. 5.

но за греха. С течение на времето греховете и неизпълнените очаквания започват да изникват и напомнят все по-болезнено за себе си.

Вместо с топлотата и задръжността на семейството, Стан се връща в селото разведен, с разрушен дом и живот, с „вледенено сърце“, победен от „гражданката“, студената и чужда Христина, която никога не е почувствал своя въпреки престъпената родителска воля, оказал се набързо заменен от истински любим човек още преди делото. За „селянина“ остава пътят назад, нерадостният, еднообразен живот, изпълнен с труд и грижи, под унизителните съжалителни погледи на свои и чужди.

Тук селото вече се явява не като жадуваното спасително завръщане в „бащината къща“, назад към топлотата и сигурността на рода, то сблъсква с лошата страна на живота със съселяните – вечните любовитни погледи и приказки, невъзможността да останеш сам със себе си и да не запазиш нищо за себе си – нито радостите, нито скърбите си.

Между Стан и болния му брат Дико тлее напрежение, което е зададено още в самото начало. Очакванията на читателя за обяснима двойка от по-голям, грижовен, мъдър, разумен брат и по-малък, физически или психически болен по-малък брат, който го следва сяло в живота, са само привидни.

Защото Дико не е роден болен и не е останал недъгав поради болест или злощастни обстоятелства. Той е направен такъв изкуствено. Увреден ментално след един жесток побой в детските години, нанесен като несъответстващо наказание точно от най-близкия си и скъп човек в живота, Дико само за пред хората е покорен на „бати“, уважавания авторитет. Зад фасадата обаче дреме нещо друго и читателят предусеща недоизказаното. Многократно авторът връща вниманието на читателя към загадъчните, зли очи на Дико – знаещия поглед, подозрително разумен за такова предполагаемо тежко и nelечимо състояние. „Дико млъкна и бързо извърна глава надире: очите му бляскаха със зъл пламък, а върху устните и цялото лице трептеше весела усмивка“¹³. „Тогава Дико се извърна и той видя очите му – загадъчни и зловни. Така ли беше или така му се стори? [...] Но познаваше ли в същност брата си? Такъв ли беше Дико наистина?“¹⁴.

Звярът не е (само) във физическия му облик. Той е невидим, вътре в увредения телесно човек – онзи, който мрази, настроен е реваншистки, но усеща, че моментът не е дошъл, за да раздаде справедливост и да си върне отнетото. Затова дебне своята плячка, точно подобно на животните. Зад безумните му думи (като че ли) прозира всеки път и зъл присмех, двусмислица, закана. Неволно по-големият трепва всеки път, когато срещне тези ужасяващи очи, които все го търсят. Като че ли тър-

---

¹³ РАЙЧЕВ, Г. *Повести и разкази*. Т. 1., 1957, с. 177–178.

¹⁴ Пак там, с. 195.

пеливо слабоумният чака да удари една непростима грешка, да запрати по-силния обществено в ръцете на по-силния природно. Дотогава трябва да продължи да води полусъзнателно, полуживотинско съществуване, потискан от съзнателния или несъзнателен комплекс на неоценен, невъзнаграден, недостатъчно способен и неутвърден, подиграван в селото.

Тук правим отклонение, за да се обърнем към класическата криминалистика по темата за грозотата и физическия облик на един престъпник. Физическият портрет на Дико припомня теорията на **Чезаре Ломброзо**, че склонният към престъпления човек може да бъде разпознат първо чрез физическите си аномалии и уродства. „Ако изследваме определен брой престъпници, ще открием как те демонстрират редица аномалии в лицето, скелета и разни психически и емоционални функции, с които силно наподобяват първобитните люде“¹⁵. Можем да припомним и древните предразсъдъци, според които красивият или поне хармонично развитият външно е такъв и душевно, а крайно грозният или направо уродливият физически е „посочен“ по този начин от по-висши сили като зъл, опасен и враждебен към нормалните, здравите и порядъчните.

Тези теории за модерния, по-широко скроен човек, безкрайно далечен на подобни предразсъдъци, изглеждат повърхностни, жестоки, немислими в едно съвременно общество. Но изненадващо пасват добре на героя Дико. В душата на героя ние не успяваме да видим нещо различно, той не може да ни изненада и предложи нещо повече, не успяваме да видим там красива душевност – като на Квазимодо (от „Парижката Света Богородица“ на Виктор Юго) например.

Сега се обръщаме към друг авторитет, за да потърсим обяснение за най-травмирация момент от живота на този толкова ужасяващ човек. Зигмунд Фройд¹⁶ говори за изтласкване в подсъзнанието на определени спомени, които обаче не са изцяло или частично забравени от съзнателния човек. Те не са изтрети и загубени, а са скрити някъде дълбоко в подсъзнанието, травмиращи, срамни и неудобни по някаква причина за съзнателния човек. Понякога „блокирането“ на определени спомени дори е като защитна функция на организма. В определен момент те се връщат не само в съня, но и в съзнателния живот на човека.

За такъв изтласкан спомен може да се счита и побоят, довел до осакатяването на Дико. Боят, нанесен му парадоксално точно от собствения му брат, който предполагаемо трябва да му е опора, закрила, а се превръща в палач, насилник и предател. Тази вина ще разкъсва като вътрешен самосъд и наказание самия Стан, защото стореното е непо-

---

¹⁵ ЛОМБРОЗО, Ч. *Престъпният човек*. София: Веси, 2018, с. 26.

¹⁶ ФРОЙД, З. Налудните идеи и сънища в „Градива“ на В. Йенсен. – ФРОЙД, З. *Фантазии и сънища*; ЙЕНСЕН, В. *Градива*. София: Есклибрис, 1996, с. 11–107.

правимо и той ще трябва да го изкупи в доживотни грижи за болния: „с овладяно от мистичен страх сърце той разбираше, че над него виси едно тежко, неизлично прегрешение спрямо този безпомощен човек“¹⁷.

През цялото време двамата ще си играят, ще се дебнат, ще си разменят ролите, властта и силата. Виждаме как от свит, потиснат, комплексиран от окаяното си положение маргинал Дико израства като самоуверен, властен, груб и жесток господар, с пороците на всички останали. „Дико никога за нищо не се обръщаше към брата си. Той изнасяше почти всеки ден жито по кръчмите, продаваше го или залагаше на безценица, пиянстваше, пазаруваше. Понякога донасяше в къщата купени отнякъде съвсем безполезни и негодни вещи. А веднъж донесе стара, ръждива кремъклия пушка, продадена му от някого, може би за смях.“¹⁸

От вечното недоверие към хората, от които е видял малко добро в началото, той постепенно започва да вярва, че новият му живот не е поредната зле скроена груба шега на съселяните на негов гръб. Дава му се истинско семейство, живот, съпруга, той изведнъж става Някой, става „бати“, проглежда, осъзнава се и започва бясно да взема, каквото му е било отказано и отнето, което бързо бива забелязано от околните, докато накрая произнася зловещото „Кръв... кръв ще пия!“¹⁹

Напротив, Стан постепенно губи всичко и отслабва, смазан под тежестта на толкова много тайни, престъпни забрани и вина, чието изкупване сякаш няма край и отнема покоя и разсъдъка му. Всичко започва от тежкия развод заради изневярата на жена му Христина (т. е. по ирония Стан попада от един любовен триъгълник – на друг), после връщането от живота в града към селото, грижата за къщата и Дико, постоянното усещане, че общността го оценява, макар и без думи, като провалил се човек. „Той хвърли този зъл упрек в лицето му и отмина, без да каже нито дума повече. Учителят остана на мястото си като попарен.“; „Той четеше с ужас мислите им: тези тъпи и суеверни жени виняха за всичко него, като че ли той беше сложил върху родилката някакво тежко проклетие.“²⁰

Има и още една особеност на нрава му, която като че ли крие тайната за неговите проблеми. Стан „не беше прекалено вярващ; в душата му винаги бродеха съмнения [...] главно липсваше му онази дълбока вяра, с която трябваше да заразява и води другите“²¹. Без сигурната опора на вярата човекът се оказва захвърлен, самотен и безпомощен пред стихииите, външни или вътрешни.

Сблъсъкът на братята вади на светло едно скрито, страшно лице,

---

¹⁷ РАЙЧЕВ, Г. *Повести и разкази*. Т. 1., 1957, с. 244.

¹⁸ Пак там, с. 239.

¹⁹ Пак там, с. 240.

²⁰ Пак там, с. 232, 251.

²¹ Пак там, с. 85.

което при други обстоятелства може да не се прояви и престъпленията им не биха се случили. Дори и самата външност на героите, която в началото дава някакво естествено предимство на Стан, накрая се превръща в уродливост: „отвън през малкото вдлъбнато в стената прозорче го гледаше една страшна глава – главата на Дика [...] Лицето на учителя беше обезобразено; от шията му течеше на черни струи кръв, на дясната му ръка личеше дълбока рана от зъби и целият му гръден кош беше преломен със страшна нечовешка сила“²². Така Дико наведнъж връща на брата си всичко, което от детството до настоящия момент несправедливо му е отнел – живота, самостоятелността, брака, дори детето, което не е негово.

Така завършва битката между съвременните Каин и Авел, които превръщат естественото съперничество и доказване на родни братя в трагедия. Тук братоубийството е преобърнато – в палач се превръща по-малкият, но големият предзадава тази трагедия.

След като коментирахме основните мъжки персонажи в „Грях“, сега трябва да обговорим и женските, тъй като те също като двамата братя представляват интересна опозиция една на друга, въпреки че не влизат в конкретни взаимоотношения. Става въпрос за Елка и Христина, с които Стан се оказва съдбовно обвързан и които по ирония не му принадлежат изцяло. Христина не е истински негова в сърцето си, а само по закон, Елка е тайната, скрита, престъпна връзка.

Елка, жената и третият ъгъл в ужасния триъгълник, се появява като възплъщение и на невинността, и на изкушението. Още със самото си име предполагаемо тя трябва да носи светлина. Но това е светлина, която постепенно се разколебава, отслабва, потъмнява, за да угасне накрая не само буквално със смъртта, но и с настаняването на ужаса и злото в този дом. Нейното идване трябва да въведе ред, да направи от един неспособен да се грижи сам за себе си индивид порядъчен човек, зрял мъж, глава на семейство. Тя трябва да придаде цел и смисъл в живота на болен човек, свикнал вечно друг да му ги определя, да го води и да му казва какво да направи.

Жената, която създава от семейното жилище дом и трябва да е носител на традиционни за българката добродетели, се оказва неговата разруха. Всъщност с идването на Елка идват и хаосът, престъпните норми, насилието и престъплението, наказано сурово и очаквано. Дори детето, новият човек, обичайно посрещан с радост, очаквания и надежди, носи смърт, наказание за греха, вади наяве и самия грях, двоен грях, приеман със свещен ужас от много общества.

Връщаме се пак към опозицията село – град, но този път погледната през образите на двете жени в живота на Стан – жената на брат му

---

²² Пак там, с. 255–256.

и тайна негова любов Елка и бившата съпруга Христина. Тиха, покорна, почти няма, Елка тотално е противопоставена на Христина, чийто глас чуваме ясно, защото винаги звучи заповедно, високо, троснато, оглушително. Докато Елка е наричана „дете“, защото е значително по-млада от Стан, то впечатлението от Христина е за по-зряла, опитна, властна жена.

Христина е гражданката, която не се подчинява на чуждата воля и сама подчинява мъжа на волята си, не иска да му принадлежи, дръзва да търси щастието си другаде, без мъжа, без да се преклони пред нормите на времето. „На въпросите тя отговаряше ясно и твърдо: „Не се разбирахмe; не го обичам; не желая да се върна в къщата му.“ Тези двама души остават завинаги чужди поради произхода и разликата в средата си. „Гражданката, която той не победи, и селянинът, когото тя не почете и не почиташе.“²³

Елка и Стан обаче се оказват изненадващо сродни души чрез миналото и настоящето си на потиснати от предразсъдъците – тя като сираче, побутвано в ъглите от всички, той – като разведен мъж, неприел очаквания свещенически сан, постепенно отблъскван от обществото.

Не е случайно, че техните съдби са преплетени още преди години точно чрез училището, където Стан е бил точно неин учител. За двамата обаче споменът за това познанство има различен смисъл и място в живота. Ако за Стан това е само поредната ученичка, на която е предал знания, то за Елка това е бил единственият светъл лъч в мъката на самотата, изолацията и не-обичането.

Райчев представя на читателя една безумна женитба, сама по себе си и тежък грях, и престъпление. Женитбата на Елка и лудия, груб и агресивен Дико нарушава куп други норми, наложени в обществото. Реакцията на Елка, която отива под венчило, поражая със своята неочакваност. Тя отива под венчило не с ужас, погнуса или примирението на осъден на смърт, а спокойно и уверено точно с такъв мъж – постъпката изглежда необяснима, ако не се допуснат и някакви скрити мотиви зад решението. Разбира се, съгласието на Елка може да се обясни с липсата на избор за брачни партньори и безизходицата ѝ – бедността на сирачето, предразсъдъците към жените в по-малките населени места, страхът от самотата, нуждата от изпълнение на природната реализация на жената (брак и деца).

Самият Стан ще признае, че такава стъпка е лудост, престъпление, смърт за една беззащитна жена. Но не се намесва решително като настойник на Дико, за да спре безумието. „Но това е нелепост, то е осъждане на смърт на едно човешко сърце.“²⁴ Дори и Дико не допуска сериозно, че човек като него би могъл да има съпруга.

---

²³ Пак там, с. 173, 172 (подч. мое, В. Р.).

²⁴ Пак там, с. 186.

Дико трепна, загледа недоверчиво брата си, отдръпна се от него и избъбри троснато:

– Ами, ша ма жените...

Бедният момък, него бяха толкова пъти годили и женили на подбив, че той беше готов да се разсърди и от думите на брата си.²⁵

Тук отново миналото на Стан и Елка се припомня чрез нейните загадъчни думи („Помня, бате... как да не помня; че ако не беше това, кой знай дали щях да дойда у вас“²⁶), чрез които читателят започва да разбира скрития смисъл на делата ѝ и че тя всъщност не е толкова чиста и невинна. В представите на самия Стан тя се движи между „дете“ и изкусителка, той дори я вижда като змия, обсебила мислите му.

Мишел Фуко напомня²⁷, че редица правила и забрани ограничават живота на подобни хора като Дико и едно от тях е бракът, който им е отказан. Законът трябва да следи, контролира и санкционира престъпването на тези забрани, както е и днес. Да се разведеш или разделиш неофициално с брачния партньор, защото си открил, че той е душевно болен, е била приемлива причина. Такива примери ще видим и в литературата – като Мария от романа „Тютюн“ на Димитър Димов или Робърта, съпругата на Рочестър от романа „Джейн Еър“ на Шарлот Бронте.

Да бъде укривано подобно прогресиращо и nelечимо заболяване също е било престъпление. Тези хора са считани за непълноценни, неспособни да се грижат за себе си, да отговарят за постъпките си, опасни са и за самите себе си, и за социума. В езическите общества са били приемани като разменени деца на свръхестествени същества, убивани като ненужна тежест за тяхно собствено добро. По-късно са критици като срамна тайна по тавани и задни стаички, възприемани са като наказание за някакъв грях от Бог. В съвременността са изолирани в специализирани заведения под денонощни грижи на медицински лица и лекувани с променлив успех.

Едва в наши дни с развитието на науката и променящото се общество започна постепенно да отпада стигмата върху болестта и болните изобщо. Винаги остава съмнението обаче дали толерантността на модерния човек е по-силна от вековния навик на суеверния му предшественик да вижда знаци за по-висше присъствие във всичко. Човекът в основата си не се променя, а се е научил по-добре да се прикрива.

Такъв е и Дико, който едновременно е и не е част от общността. От една страна, той изглежда пощаден от съдбата – не е крит до смъртта си в килера, а въпреки различията и трудностите живее сред

---

²⁵ Пак там, с. 189–190.

²⁶ Пак там, с. 209.

²⁷ ФУКО, М. *Аномалните*. София: ЛИК, 2013, с. 42.

общността и с някаква рутина работи упорито ежедневния тежък земеделски труд. Заболяването личи зад отсечените, груби движения и гнева от подигравките, който се натрупва с годините, расте като лавина и накрая помита причинителя на всичко това – „бати“ Стан.

Лудостта за един индивид обаче не е само проклятие, а понякога дава и скрити предимства. Попада в особен режим. Тя обичайно освобождава от носене на отговорност и на такива хора се позволява и прощава много повече, отколкото на нормалните. Това бива широко използвано и до днес в съдебните процеси. В много случаи остава отворен въпросът дали ненормалният е толкова луд, колкото изглежда, или това е проявление на инстинкта му за съхранение. Този мотив също е познат от митовете и литературата.

Така например известният с хитростта си цар на Итака Одисей прибъгва до измама, за да избегне участие в Троянската война, забравил обаче, че „си има работа с гърци“ и хитростта му е добре известна на всички. В тоталитарни общества нормалните не биха и помислили да протестираат, докато „лудите“ могат го правят под някаква форма, с по-голям шанс да оцелеят. Такива са шутите в кралския двор, които зад привидния смях всъщност иносказателно казват на умните и схватливите много истини за властта над тях.

Това е и, от друга страна, начин да се прояви изключителното, божественото, което отличава шаманите, божиите пратеници и избраниците от останалите хора. Те изпадат в различни състояния, при които получават сигнали, някой им говори, виждат и имат досег до други светове. Често обаче тези надарени избраници не само живеят изолирани от общността, но и са принудително „връщани при боговете“ чрез ритуално убийство – с аргумента, че само там могат да бъдат сред свои, равни, а нашият свят не е техният, не е достоен за тяхната изключителност. Това виждаме например в „Предречено от Пагане“ на Вера Мутафчиева.

Лудостта с деструктивната ѝ сила рисува и Георги Райчев – несъответстващото наказание за грешката на детето Дико; болестта-съновидение на Стан; проявлението на страстта; забранената любов; убийството накрая. Краткотрайните пристъпи на умопомрачение вадят най-вече животното у човека. Тя в случая е и последица от неспособността да постигнеш личното си щастие, без да влезеш в конфликт с обществените норми и наложени табута още от древността до наши дни. Всъщност всички участници в този злощастен не-любовен триъгълник се оказват едновременно и грешници, и жертви – на твърде много фактори, които, навързани един за друг, се оказват толкова съдбовни. На времето обстоятелствата, обществото, на собствените си непреодолими желания, копнежи, чието удовлетворяване обаче престъпва нечий чужди права и интереси.

Затова и отказът от човешка присъда накрая и призоваването на по-висшата инстанция за съдник изглежда най-правдив и естествен финал на семейната трагедия на Попварадинови, към която след тези отклонения се връщаме отново, за да поставим и финала на нашето изследване. „Не е човешка работа... каквото сте сторили – Господ Бог ще ви съди и отсъжда...“, отсича леля Петка на фона на разкритието на греха и разиграващата се пред очите ѝ трагедия.²⁸ Това изказване изглежда като изумително спокойна и твърде модерна констатация пред немислимото – братоубийството, кръвосмешението, стария грях, довел до жестоката развръзка. Като че ли друг финал очаква читателят. Отново се връщаме към Зигмунд Фройд, който изследва страха от кръвосмешението.²⁹ Описано в примитивните общества, това е едно от най-мощните табуа и в наши дни. Но ето че селяните, макар и на пръв поглед консервативна общност, чрез връзката си със земята и познанията за живота могат да се окажат и по-мъдри и разбиращи от модерния и образован градски човек.

Като възрастна, мъдра, много видяла и преживяла жена, леля Петка отказва да съди греховете на злощастните братя сама, оставяйки това на по-горната инстанция, в която, както приемаме според каноните на християнството, грях няма. Човеците са неспособни да съдят безпристрастно други човеци като всички тях. Наказанието за извършените морални престъпления трябва да дойде от друго място.

„Който от вас е без грях, нека пръв хвърли камък върху нея“, казва и Исус Христос на кандидатите да бъдат палачи на набедена в блудство жена (Евангелие от Йоана 8: 7)³⁰.

Защото човекът във всички времена се оказва не само вечен грешник, но и по-голям, по-силен от наложените от самия него и себеподобните му строги забрани и морални норми. Неговият собствен самосъд често е по-жесток от обществения или Божествения.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

БИБЛИЯ. Сиреч книгите на Свещеното писание на Вехтия и Новия завет. София: Светият Синод, 1992.

КОНСТАНТИНОВ, Г. Многоликостта на човека. Георги Райчев. – РАЙЧЕВ, Г. *Грях*. Съст. Иван Гранитски. София: Захарий Стоянов, 2003, с. 407–414.

КОНСТАНТИНОВА, Е. Оригинален и интересен творец, Георги Райчев – РАЙЧЕВ, Г. *Грях*. Съст. И. Гранитски. София: Захарий Стоянов, 2003, с. 415–433.

КОНСТАНТИНОВА, Е. Предговор. – РАЙЧЕВ, Г. *Избрани творби*. Под ред. на Елка Константинова. София: Български писател, 1982, с. 5–24.

---

²⁸ РАЙЧЕВ, Г. Пак там, с. 254.

²⁹ ФРОЙД, З. *Тотем и табу. Някои сходства в психичния живот на диваците и невротичите*. София: Критика и хуманизъм, 2013, с. 40.

³⁰ БИБЛИЯ. София: Светият Синод, 1992, с. 1308.

ЛОМБРОЗО, Ч. *Престъпният човек*. Прев. Г. Йорданов. София: Веси, 2018.
РАЙЧЕВ, Г. Грях. – РАЙЧЕВ, Г. *Повести и разкази*. Т.1. Ред. С. Султанов.
София: Български писател, 1957, с. 168–256.

САПАРЕВ, О. Българската диaboлична фантастика. – В: *Игра на сенките. Българската диaboлична фантастика*. Съст. О. Сапарев. Пловдив: Христо Г. Данов, 1983, с. 5–20.

ФРОЙД, З. Налудните идеи и сънища в „Градива“ на В. Йенсен. – ФРОЙД, З. *Фантазии и сънища*; ЙЕНСЕН, В. *Градива*. Прев. Н. Михайлова. София: Екслибрис, 1996, с. 11–107.

ФРОЙД, З. *Totem и табу. Някои сходства в психичния живот на диваците и невротичите*. Прев. Св. Маринова. София: Критика и хуманизъм, 2013.

ФУКО, М. *Аномалните. Цикъл от лекции в Колеж дьо Франс 1974–1975*. Прев. Е. Грекова. София: ЛИК, 2013.

REFERENCES

BIBLIA. [HOLY BIBLE.] Sofia: St. Synod [publ.], 1992.

KONSTANTINOV, G. Mnogolikostta na choveka. Georgi Raychev. [The Diversity of Man. Georgi Raychev.] In: G. RAYCHEV & I. GRANITSKI (ed.). *Gryah*. [Sin.] Sofia: Zahariy Stoyanov [publ.], 2003, pp. 407–414.

KONSTANTINOVA, E. Originalen i interesen tvorets. Georgi Raychev. [Original and Interesting Artist. Georgi Raychev.] In: RAJCHEV, G. & I. GRANITSKI (ed.). *Gryah*. [Sin.] Sofia: Zahariy Stoyanov [publ.], 2003, p. 415–433.

KONSTANTINOVA, E. Predgovor. [Foreword.] In: RAJCHEV, G. & E. KONSTANTINOVA (ed.). *Izbrani tvorbi*. [Selected Works.] Sofia: Balgarski pisatel [publ.], 1982, pp. 5–24.

LOMBROSO, C. & G. YORDANOV (trans.). *Prestapniyat chovek*. [L'uomo delinquente; The Criminal Man.] Sofia: Vesi [publ.], 2018.

RAYCHEV, G. Gryah. [Sin.] In: RAJCHEV, G. & S. SULTANOV (ed.). *Povesti i razkazi*. Vol. 1. [Selected Works. Vol. 1.] Sofia: Balgarski pisatel [publ.], 1957, pp. 168–256.

SAPAREV, O. Balgarskata diabolichna fantastika. In: O. SAPAREV (ed.). *Igra na senkite. Balgarskata diabolichna fantastika*. [Game of Shadows. Bulgarian Diabolic Fantastic Prose.]. Plovdiv: Hristo G. Danov [publ.], 1983, p. 5–20.

FREUD, S. & N. MIHAYLOVA (trans). Naludnite idei i sanishta v “Gradiva“ na V. Yensen. [Der Wahn und die Träume in W. Jensens “Gradiva”.] In: S. FREUD. *Fantazii i sanishta*. [Fantasies and Dreams.]; JENSEN, W. *Gradiva*. Sofia: Ekslibris [publ.], 1996, p. 11–107.

FREUD, S. & S. MARINOVA (trans.). *Totem i tabu. Niakoi shodstva v psihichnia jivot na divacite i nevroticite*. [Totem und Tabu mit dem Untertitel: Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker.] Sofia: Kritika i humanizam [publ.], 2013.

FOUCAULT, M. & E. GREKOVA (trans.). *Anormalnite*. [Les anormaux : cours au Collège de France, 1974–1975.] Sofia: LIK [publ.], 2013.

CRIME AND PUNISHMENT IN “SIN” BY GEORGI RAYCHEV

Abstract. The study offers a reading of Georgi Raichev’s “Sin” through the Bible perspective and, on the other hand, through the history of prohibitions in the society for madness and mad people. It contains examples of that kind of characters in the Bulgarian and world literature. It searches also in classical criminalistics for explanation of physical characteristics of the potential criminals. And recalls one of the basic oppositions in modern Bulgarian literature – the village and the city as a model of living, culture, virtues and civilization.

Keywords: Georgi Raichev, “Sin”, crime, punishment

Vera Radeva, PhD Student

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchencki Prohod Blvd. (Block 17), Sofia 1113

E-mail: vera_radeva@abv.bg